

Bacheloroppgave

Avkriminalisering som holdningsarbeid

På hvilken måte kan holdninger mot rusavhengige endres som følge av den foreslåtte rusreformen?

Ane Øien Volden

Sosialt arbeid; sosionom

2021

Antall ord: 8745

Egenerklæring

Denne oppgaven er mitt eget og selvstendige arbeid. Den foretar ikke bruk av andre sitt arbeid uten at det er oppgitt, den foretar ikke bruk av tekst fra eget arbeid uten at det er oppgitt, og kilder som er brukt er ført inn i både tekst og kildeliste på en måte som gjør at jeg ikke vil få en 'ufortjent rennomegevinst'. Den har heller ikke blitt brukt som eksamensbesvarelse eller arbeidskrav tidligere.

Jeg vet at oppgaven vil bli elektronisk kontrollert for plagiat og at alvorlige brudd med 'god sitatskikk' blir behandla som fusk jf. UH-lova § 4-7 og § 4-8, 3. ledd.

Det er ikke behandla personopplysninger i arbeidet med oppgaven. Prosjektet er dermed ikke omfatta av personopplysningslova.

Jeg gir Høgskolen i Volda rett til å publisere oppgaven vederlagsfritt i elektronisk form.

Sammendrag:

Et lovforslag om en ny rusreform skal opp til første behandling i Stortinget 3.6.2021.

Forslaget innebærer en avkriminalisering av bruk, besittelse og erverv av illegale rusmidler til eget bruk, der reaksjoner på slike anliggender flyttes fra justis- til helsesektor. Et av aspektene Rusreformutvalget peker på i bakgrunnen for lovforslaget er stigmatisering, marginalisering og sosial utstøting av rusmiddelbrukere. Hensikten med rusreformen skal derved fungere som en anerkjennelse av at rusproblematikk og ruslidelser er et helsemessig anliggende, over et strafferettslig anliggende. Det er antatt at strafforfølging også kan ha stått i veien for å møte den enkelte bruker med hensiktsmessige og tilpassede tilbud og oppfølging. Oppgavens siktemål er å undersøke på hvilken måte den foreslåtte rusreformen vil ha en påvirkning på denne antatte stigmatiseringen. Undersøkelsen foregår gjennom en litteraturstudie. Basert på studier gjort på stigmatisering og sosial utstøting av personer med ruslidelser viser oppgaven til viktige resultater. Det redegjøres for kunnskap og teori om holdninger, stigmatisering, og holdningsendring. I forsøk på kunnskapstilegnelse av oppgavens siktemål anvendes Urie Bronfenbrenner sin økologiske modell for å strukturere og systematisere forskning på rusfeltet og sosialfaglig teori. Oppgaven belyser kompleksiteten i hvordan individer i samfunnet danner og endrer holdninger, og peker på sosial tilhørighet og økt kunnskap som to av de viktigste faktorene for hvorvidt forekomsten av holdningsendringer er mulig. Funn tilsier at muligheten for holdningsendring i mikrosystem vil være vanskelig å foreta seg dersom den sosiale tilhørigheten og identitetsfølelsen veier tungt i individets nærmeste miljø. Oppgaven viser likevel til at endringer i rettslige rammer på overordnet plan vil kunne ha en betydelig påvirkning på kulturelle holdninger og verdier som former samfunnet.

Abstract:

A bill on a new drug reform will be up for its first reading in the Storting on 3.6.2021. The proposal entails a decriminalization of the use, possession and acquisition of illicit drugs for own use, where reactions to such matters are shifted from the justice to the health sector. One of the aspects the Drug Reform Committee points out in the background for the bill proposal is stigma, marginalization and social exclusion of illicit drug users. The purpose of the drug reform shall thereby function as a recognition that drug problems and disorders connected to illicit drug use are a matter of health, over a criminal law matter. It is assumed that criminal prosecution may also have stood in the way of meeting the individual user with appropriate and adapted offers and follow-up. The aim of the thesis is to investigate in what way the proposed drug reform will have an impact on this assumed stigma. The study takes place through a literature study. Based on studies done on stigmatization and social exclusion of people with substance abuse disorders, the thesis shows important results. Knowledge and theory about attitudes, stigma and change of attitude are explained. In an attempt to acquire knowledge of the aims of the thesis, the ecological model created by Urie Bronfenbrenner is used to structure and systematize research in the field of illicit drugs and social science theory. The thesis sheds light on the complexity of how individuals in a society form and change attitudes, and points to social belonging and increased knowledge as two of the main factors that determine whether the occurrence of attitude changes is possible. Findings indicate that the possibility of a change of attitude at the micro level will be difficult to predict whether social belonging and the sense of identity weighs heavily in the individual's immediate environment. The thesis nevertheless points out that changes in the legal framework at an overall level could have a significant impact on cultural attitudes and values that forms society.

Forord:

Denne bacheloroppgaven er en avsluttende oppgave i studiet Bachelor i sosialt arbeid våren 2021. Jeg håper oppgaven vil være til nytte for videre refleksjon for både sosialarbeidere, andre yrkesutøvere innenfor helsesektoren, og andre interesserte.

Inspirasjonen for oppgaven ble særlig hentet fra den dagsaktuelle rusreformen, i tillegg til facebook-gruppen «Hjelp- ikke straff. Støttegruppe for rusreformen». Den ruspolitiske debatten har ført til økt interesse for rusomsorg, holdninger til rusavhengige, og kompleksiteten i ruspolitikken.

Gjennom litteraturstudien har jeg tilegnet meg bedre innsikt i hvordan holdninger kan endres, og hva en eventuell rusreform vil kunne ha å si for holdninger retta mot rusavhengige.

Jeg vil rette en takk til min veileder Kristin Ljoså Sørheim for god veiledning og oppfølging i denne perioden.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	1
1.1 Valg av problemstilling	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Problemstillingens sentrale begrep og avgrensninger	2
2.0 Kunnskapsgrunnlag	4
2.1 Rusreformen	5
2.2 Forskning og andre kunnskapsbidrag	8
2.2.1 «The effectiveness of interventions for reducing stigma related to substance use disorders» 9	
2.2.2 «Tilpasning eller tilbaketrekning? - Tilhørighetsstrategier blant unge voksne med rus- og psykiske helseproblemer.»	10
2.2.3 «What can we learn from the portuguese decriminalization of illicit drugs?»	11
2.3 Teori	11
2.3.1 Holdninger og stigmatisering	12
2.3.2 Positive og negative holdninger	13
2.3.3 Stigma.....	13
2.3.4 Holdningsendring	14
2.3.5 Marginalisering	16
2.3.6 Den økologiske modellen	17
3.0 Drøfting	18
3.1 Holdningsendring i mikrosystem	18
3.2 Holdningsendring i eksosystem.....	21
3.3 Holdningsendring i makrosystem.....	23
4.0 Avslutning/konklusjon	25
5.0 Litteraturliste	27

1.0 Innledning

Temaet i denne oppgaven er rusreformen, og hvilken påvirkning den kan ha på holdninger til rusavhengige. Rusavhengige er historisk sett møtt med lite forståelse, og selv i dag møtes de med negative holdninger både på individ- og samfunnsnivå (Karlsen, 2016). Spesielt ruslidelser i forbindelse med ulovlige rusmidler blir heller ansett som et dårlig moralsk og kriminelt anliggende enn et helseproblem (Livingston, Fang, Amari, & Milne, 2012). Temaet er særlig aktuelt både på samfunnsmessig- og sosialfaglig plan, ettersom holdninger til rus og rusavhengighet er fenomen som oppstår i forholdet mellom individ og samfunn (Berg, Ellingsen, Levin, & Kleppe, 2015). Lovforslag om en ny rusreform på dagsordenen er derfor en god anledning til å få en bedre forståelse for hva det vil si for holdninger til rusavhengige å flytte reaksjoner på bruk av rusmidler fra justis- til helsesektor. Oppgaven er skrevet som en allmenn litteraturstudie, der eksisterende og fag- og forskningslitteratur granskes på en systematisk og kritisk måte. På denne måten vil oppgaven bidra med å sette rusreformen i et sosialfaglig lys, og koble forskning på rusfeltet sammen med sosialfaglig teori.

1.1 Valg av problemstilling

Bakgrunnen for valg av problemstilling henger sammen med den høyt aktuelle ruspolitiske debatten vedrørende avkriminalisering av bruk og besittelse av mindre doser narkotika til eget bruk (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021). Å kunne gi et nøyaktig anslag rusavhengige i Norge er av flere grunner en vanskelig oppgave. For å kunne skape et bilde på omfanget refereres det til en rapport levert av SIRUS (Statens Institutt for Rusmiddelforskning) som forteller at det i 2005 ble anslått å være mellom 120 000 til 193 000 mennesker i aldersgruppen 15-59 i Norge som hadde brukt minst én type illegalt rusmiddel i løpet av et år. I 2008 ble det anslått at antallet mennesker i den samme aldersgruppen som hadde injisert narkotiske stoffer lå mellom 8800-12 500 (Lund, et al., 2010). Faktorer som spiller inn på problematiseringen er blant annet hvilket rusmiddel som brukes, hyppigheten og omfanget av bruken, og mengden på inntaket. I tillegg vil konsekvensene være sterkt ulike avhengig av hvem som bruker stoffer, i hvilken sammenheng, inntaksmåte og type rusmiddel. Av disse årsakene vil en undersøkelse av hvor mange mennesker i Norge som sliter med rusproblemer være vanskelig å foreta seg. En viktig faktor for store mørketall på dette området er at det sannsynligvis ikke

nås frem til marginaliserte grupper med høyt forbruk av narkotiske stoffer (Lund, et al., 2010).

Jeg opplever at rusavhengige til stadighet blir møtt med negative holdninger og lite forståelse fra resten av samfunnet. På den andre siden kan det stilles spørsmål ved hvor vidt et lovforslag om å flytte reaksjoner på bruk av rusmidler fra justis- til helsesektor kan tyde på at endringer i holdninger mot rusavhengige allerede er i bevegelse. Helse- og omsorgsminister Bent Høie mener rusreformen vil endre holdninger til personer med rusproblemer (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021). Oppgavens formål er å studere videre på denne antakelsen.

1.2 Problemstilling

Dette utgjør bakgrunnsbildet for hvordan jeg kom frem til problemstillingen: *«På hvilken måte kan holdninger mot rusavhengige endres som følge av den foreslåtte rusreformen?»*

I besvarelsen av denne problemstillingen tar jeg utgangspunkt i tre forskningsspørsmål, der tre av spørsmålene er basert på Urie Bronfenbrenner sin økologiske modell. Drøftingen av forskningsspørsmålene tar for seg hvordan rusreformen kan påvirke menneskers holdninger i mikrosystemet, eksosystemet, og makrosystemet.

1.3 Problemstillingens sentrale begrep og avgrensninger

I problemstillingen finnes det to nøkkelbegreper som krever avklaring for deres betydning i oppgaven; holdninger og rusavhengige. I tillegg er det ønskelig å nevne hvilke avgrensninger som er gjort med tanke på rusreformens hele omfang.

Oppgavens kontekst tar for seg de generelle holdningene blant Norges befolkning til rusavhengige, og videre hvor vidt disse kan endres i lys av en rusreform, slik den ble lagt frem på Stortinget våren 2021. Oppgaven avgrenses til å dreie seg om tungt rusavhengige, som i sin helt banale forstand er definert som tunge brukere av illegale rusmidler. Rusreformens

mulige konsekvenser for barn og ungdom er ikke inkludert, ei heller rekreasjonsbruk. Avgrensingen skal synliggjøre holdninger og eventuell holdningsendring.

Når det gjelder oppgavens bruk av begrepet «rusavhengig» har det blitt gjort en etisk vurdering av begrepet veid opp mot det mer folkelig brukte begrepet «rusmisbruker». Ved å betegne et individ som en misbruker impliseres det at personen selv bærer det overveiende ansvaret for sin situasjon. På den andre siden innebærer begrepet «rusavhengig» sammensatte fysiske og psykiske lidelser som har behov for, og rettigheter til, behandling og omsorg (Lund, et al., 2010). I 1964 introduserte en WHO-ekspertkomité begrepet «avhengighet» for å erstatte begrepet «misbruk». Verdens helseorganisasjons ICD-10 definerer avhengighet som «en klynge av fysiologiske, atferdsmessige og kognitive fenomener der bruken av et stoff eller en gruppe stoffer får en mye høyere prioritet for et gitt individ enn annen atferd som en gang hadde større verdi» (Verdens helseorganisasjon). Oppgavens forståelse av begrepet står i samsvar med ICD-10 sin begrepsdefinisjon.

Begrepet «holdning» brukes til å beskrive noe vi i utgangspunktet ikke kan observere hos et individ, men som vi slutter oss til på bakgrunn av hva individet foretar seg (Raaheim, 2019). I følge Raaheim kommer holdningene til uttrykk gjennom individets verbale reaksjoner og handlinger i møte med forskjellige situasjoner. Her legges det til at ettersom holdningene ikke er direkte observerbare blir oppfattelsen av andre menneskers holdninger snarere en tolkning av oppførsel. I sin beskrivelse av begrepet tilføyer Håkonsen (2014) at noen holdninger aktiveres raskt i en gitt situasjon og er lett tilgjengelige i bevisstheten vår. Andre holdninger ligger derimot mer latent. Begrepet er nærmere utdypet i teorikapittelet, ettersom holdninger utgjør oppgavens hovedteori.

2.0 Kunnskapsgrunnlag

Oppgavens disposisjon baserer seg på rusreformen og et teoretisk fundament fra faglitteraturen på feltet. Gjennom anvendelse av Bronfenbrenners økologiske modell er dette teoretiske fundamentet satt i sammenheng med funn i forskningslitteratur og andre kunnskapsbidrag på rusfeltet. Valg av fremgangsmåte må ta utgangspunkt i hvilken metode som best vil føre til en troverdig besvarelse, der det i tillegg må vurderes hva som er praktisk gjennomførbart, og hvilke muligheter som finnes innen angitt tid (Dalland, 2012, ss. 111-112).

I teoridelen er det presentert psykologisk og sosiologisk faglitteratur om holdninger, stigmatisering, og marginalisering for å belyse problemstillingens tema. Videre har jeg sett litt på hvordan holdninger utvikler og endrer seg. Hovedteoretikere fra feltet er Kjell Magne Håkonsen og Arild Raaheim om holdninger, Erving Goffman om stigmatisering og, som nevnt, Urie Bronfenbrenner med sin økologiske modell. I drøftingsdelen er det forsøkt å besvare hvordan en endring innen ruspolitikken vil føre til endringer i de generelle holdningene til rusavhengige på mikro-, ekso-, og makronivå.

Ved gjennomgang av faglitteratur, forskningslitteratur og annet kunnskapsbidrag om temaene har jeg gjort meg oppmerksom på at det finnes rikelig med kjennskap til hvert enkelt tema jeg tar for meg, men en noe ukjent kobling mellom dem. Gjennom anvendelse av teoretiske perspektiv og kunnskapsbidrag på feltet vil oppgaven være et bidrag til å kunne se denne koblingen. Det kan argumenteres for at en grundigere analyse av holdninger til rusavhengige etter en eventuell avkriminalisering ville gjort seg mer troverdig ved kvalitativ forskningsmetode. På den andre siden ville en slik forskning tatt overveldende lang tid å utføre, spesielt med tanke på et faktisk forbehold om at rusreformen ble vedtatt. Med bakgrunn i mangel på kunnskapsbidrag om sammenheng mellom teori og forskning på rusfeltet er oppgaven skrevet som en litteraturstudie.

2.1 Rusreformen

I 2004 fikk personer med ruslidelser pasientrettigheter og tverrfaglig spesialisert rusbehandling i spesialhelsetjenesten (FHI, 2018). Som et neste skritt i ruspolitikken ble det opprettet et nytt reformutvalg i 2018, med formål om å sikre et bedre tilbud til rusavhengige. Dette er nærmere drøftet i en melding til Stortinget, der reformen ikke bare skulle føre til et skifte i holdningene til hva et rusproblem er, men også et skifte i hvordan samfunnet møter problemet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, s. 9). Dagens forslag om en ny rusreform skal opp til første behandling i Stortinget 3.6.2021 (Stortinget, 2021). Dette danner konteksten for oppgavens studie.

Slik den er fremlagt vil en rusreform gjøre et historisk skifte fra den restriktive ruspolitikken i Norge, der bakgrunnen for lovforslaget er en erkjennelse av at rusproblematikk først og fremst er en helseutfordring, over et straffepolitisk forhold. I regjeringens mandat til Rusreformutvalget understrekes det videre at «Straffeforfølgning av bruk og besittelse av illegale rusmidler til eget bruk har bidratt til stigmatisering, marginalisering og sosial utstøting, og kan ha stått i veien for å møte den enkelte bruker med hensiktsmessige og tilpassede tilbud og oppfølging.» (NOU 2019: 26, s. 45). Denne bakgrunnen viser en tydelig innstilling til at det man kan kalle en helomvending på samfunnets reaksjoner mot rusrelaterte anliggende er mer humant, hensiktsmessig og effektivt. Det legges frem i en klar melding til Stortinget (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, s. 9) om at straff har bidratt til stigmatisering, marginalisering og sosial utstøting. Utvalget påpeker at straff er samfunnets sterkeste virkemiddel for å motvirke og fordømme uønskede handlinger. Som et middel, eller et verktøy, i et demokratisk samfunn kreves derfor bruk av straff en solid begrunnelse. En slik begrunnelse for rettfærdiggjørelse må videre ha et utgangspunkt i at straffen bidrar til redusering av negative konsekvenser for rusmiddelbruken. I tillegg må det gjøres klart at nyttevirkningen av straff er betydelig større enn skadevirkningene (NOU 2019: 26, 2019). Videre i meldingen pekes det på at straffen slik den forekommer i dagens samfunn rammer sosialt skjevt, og dermed opprettholder og forsterker utenforskap for marginaliserte grupper. Et sentralt aspekt i rusreformen er stigmatisering som følge av kriminaliseringen over flere tiår. Det argumenteres for at stigmatiseringen uten tvil er knyttet til kriminalisering, og har en vesentlig betydning for utviklingen av samfunnets holdninger til rusavhengige (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, s. 10).

Reformens formål kommer tydelig frem i dens tittel; *fra straff til hjelp*. Som tidligere nevnt skal det sikres et bedre tilbud til rusavhengige og redusere stigmaet av personer med narkotikaproblemer. Dette er tenkt at skal skje ved at ansvaret for samfunnets reaksjoner på bruk og besittelse av illegale rusmidler til eget bruk flyttes fra justissektoren til helsesektoren. Handlingene vil fortsette å være ulovlige, men i stedet for straffeleggelse i form av bøter og fengselsstraff kan politiet ilegge en plikt til å møte med en kommunal rådgivende instans i helse- og omsorgstjenesten. Dette er ved avdekking av bruk, besittelse, salg eller erverv under nedre terskelverdi (det vil si den mengden narkotika som vil ses ulovlig, men ikke straffbar). Hensikten med et slikt møte er å opplyse om skadene ved bruk av narkotika, kartlegge individuelt tjenestebehov, og tilby nødvendig behandling og oppfølging. Dersom den pålagte personen ikke oppfyller møteplikten blir han eller hun ilagt et gebyr, men gebyr vil derimot ikke pålegges dersom det er å anse som urimelig tyngende for personens økonomiske situasjon, eller livssituasjon (NOU 2019: 26, 2019, s. 210).

Reformutvalget sitt lovforslag har tatt sitt utgangspunkt i å vurdere den portugisiske modellen, da Portugal flyttet den rettslige reguleringen av bruk og besittelse av narkotiske stoffer fra straffelovgivningen til helse- og sosialsektoren. Opprettelsen av kommisjonen «The Portuguese Commission of the Dissuasion of Drug Addiction» i 2001 gjør det mulig for politiet å pålegge brukere i besittelse av opp imot ti brukerdoser et møte med kommisjonen. Videre avgir kommisjonen sin vurdering av hva slags sanksjoner eller tjenestetilbud som vil være mest hensiktsmessig ovenfor hver enkelt bruker (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, ss. 9-10). Bakgrunnen for lovforslaget i Portugal henger tett sammen med Portugals geografiske plassering, som har gjort landet til et sentrum for narkotikasmugling (Hughes & Stevens, 2010, s. 1001). Til tross for at bakgrunnen for initiativet til avkriminalisering i Portugal er noe ulik bakgrunnen for lovforslaget i Norge, stiller de med enkelte likheter. I sammenlikning med meldingen til Stortinget, der det argumenteres for at straff har bidratt til stigmatisering, marginalisering og sosial utstøting, hang avkriminaliseringen i Portugal tett sammen med en økende bekymring over de samme forholdene. Det var også en økende oppfatning fra flere samfunnshold, inkludert både politi og helsesektor, om at kriminaliseringen av rusbruk ikke var løsningen, men snarere en del av problemet (Hughes & Stevens, ss. 1001-1002). Inspirasjonen til den norske modellen tok særskilt utgangspunkt i erfaringer fra Portugal-modellen, med hensikt i å vurdere hvorvidt denne, eller deler av denne, kunne være sømmelig i en norsk sammenheng (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, s. 10).

Etter internasjonale anbefalinger om narkotikapolitikk fra instanser som FNs kontor for narkotika og kriminalitet (UNODC) og Verdens helseorganisasjon (WHO) har Rusreformutvalget formulert sine forslag til lovendringer (NOU 2019: 26, 2019). Disse foreligger først og fremst i helse- og omsorgstjenesteloven, straffeloven, straffeprosessloven, politiloven, og legemiddeloven. Oppgaven tar for seg en enkel gjennomgang av disse forslagene. Endringer i legemiddeloven forekommer i § 31 andre ledd; «besittelse og bruk av narkotika, jf. § 24 første ledd, og erverv, besittelse og bruk av dopingmidler, jf. § 24 a første ledd, straffes med bøter eller fengsel inntil 6 måneder, eller begge deler» (Legemiddeloven, 1992). I gjeldende rett etter § 24 i legemiddeloven er bruk og besittelse av narkotika forbudt. Forbudet gjelder ikke kjøp av legemidler på resept (NOU 2019: 26, 2019). Bestemmelsen etter lovforslaget vil ikke lenger hjemle i straff for brudd på § 24. De foreslåtte endringene i straffeprosessloven innebærer et nytt fjerde ledd i § 69; Selv om straffeskyld anses bevist, kan påtalemyndigheten når helt særlige grunner tilsier det, unnlate å påtale handlinger som anskaffelse eller innehav av narkotiske stoffer mellom terskelverdiene (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, s. 89). Når det gjelder straffeloven vises det til et av hovedaspektene ved rusreformen, der forslaget dreier seg om å tilføye et nytt særvilkår om politiets mulighet til å ilegge plikt om møte med kummunal rådgivende enhet for narkotikasaker. Til hovedendringene i helse- og omsorgstjenesteloven vil nye bestemmelser pålegge kommuner å ha en rådgivende enhet for narkotikasaker, med hjemmel i å ilegge gebyr ved brudd på ilagt oppmøteplikt. I politiloven har utvalget forslag om en ny bestemmelse som gir politiet adgang til å avdekke bruk, besittelse og erverv til eget bruk, men vil ikke lenger inkludere de samme straffeprosessuelle rettigheter og tvangsmidler som i gjeldende lov. Avdekking gjennom for eksempel ransaking av bolig og kroppsvisitering vil ikke lenger være nødvendig, ettersom å se at en person er påvirket vil være nok til å pålegge et møte med kommunal rådgivende enhet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021, s. 90).

Disse forslagene til lovendringer og opphevelse av straffansvar har skapt bekymring hos flere instanser. Det argumenteres for at opphevelsen muligens kan føre til uheldige signaleffekter, der misforståelse mellom begrepene «avkriminalisering» og «legalisering» trekkes frem som et av hovedargumentene. Flere instanser frykter en avkriminalisering vil føre til en oppfattelse blant ungdommer om at narkotika er tillat, og at dette videre vil senke terskelen til debut for utsatte ungdommer. Høringsinstanser som stiller seg imot den fremlagte reformen uttrykker i tillegg bekymring ved at ungdommer ikke forstår konsekvensene ved rusmiddelbruk, og

mener at de gjeldende strafferettslige konsekvensene har en preventiv effekt på barn og unges bruk av rusmidler (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021). Barn og unges bruk av rusmidler står sentralt hos opposisjonen av rusreformen, og har vært høyt diskutert i ruspolitisk debatt. «Foreldreoppøpet mot narkotika» er en underskriftskampanje samlet av flere organisasjoner som uttrykker sin bekymring rundt rusreformens konsekvenser for barn og ungdom. På deres nettside beskriver de hovedproblemene ved rusreformen som sådan at den vil føre til tap av gode virkemidler som holder unge mennesker unna narkotika; at ungdom mister gode grunner til å avstå fordi det ikke får noen reel konsekvens å bryte forbudet, at foreldre mister en viktig støtte fra storsamfunnet, og at politiet mister muligheter til å avdekke rusbruk (Foreldreoppøpet mot narkotika).

2.2 Forskning og andre kunnskapsbidrag

En avgjørende faktor for litteraturstudiet er selve søkeprosessen for datainnsamling. Dette danner oppgavens fundament, fordi valg av litteratur i stor grad avgjør hvilken retning oppgaven tar (Dalland, 2012). Når det gjelder datainnsamling av forskning og andre kunnskapsbidrag for denne oppgaven ble kjernebegrepene i problemstillingen brukt som søkeord i ulike søkemotorer. Søkemotorene som har blitt brukt er Oria og Google Scholar, der særlig begrepene stigmatisering, selvstigma, marginalisering, rusavhengig, rusmisbruker, holdninger, og avkriminalisering brukt på norsk og engelsk i ulike kombinasjoner. Resultatene innen norsk forskning og kunnskap ga et bredt utvalg av studier innen sykepleie, men manglet studier på et mer generalisert plan. Det var heller ikke mulig å finne fagfelleverderte forskningsartikler eller studier som argumenterer mot avkriminalisering. For å sikre at studiene skulle være relevante og egnet for oppgavens tema falt utvalget dermed på to studier fra andre land, i tillegg til en norsk studie gjort på tilhørighetsstrategier hos unge voksne med ROP-lidelser. Det er i tillegg vesentlig at rusreformen i Norge enda ikke er vedtatt som lov. Studiene i oppgaven er av den grunn etter forbehold om erfaringene i Portugal. Oppgaven presenterer først to studier gjort på mennesker med rusavhengighet og folks reaksjoner på dem, for så og ta for seg en kort gjennomgang av en studie om reformen i Portugal.

2.2.1 «The effectiveness of interventions for reducing stigma related to substance use disorders»

I denne studien tar Livingston et al (2012) for seg en systematisk gjennomgang av eksisterende forskning på effektiviteten av ulike inngrep for å redusere stigma knyttet til personer med rusmiddellidelser. Forskningen viste til stigma på tre ulike nivå, derav selvstigmatisering, sosial stigmatisering, og strukturell stigmatisering.

Ved gjennomgang av 13 ulike forskningsartikler kartlegges de mest effektive strategiene for å oppnå betydelig redusert stigma knyttet til rusavhengige. I følge forfatterne kan selvstigma reduseres gjennom gruppebasert terapi. Effektive strategier for å adressere sosial stigma skjer gjennom formidling av positive historier om mennesker med rusavhengighet. Videre forklares det at adressering av stigma på et strukturelt nivå i hovedsak må skje i opplærings- og utdanningsprogrammer spesielt rettet mot helsepersonell og andre relevante fagområder, slik som for eksempel politiet.

Hensikten med studien til Livingston er å belyse stigmatiseringen av rusavhengige, og peke på metoder å anvende for å endre disse negative holdningene. I følge forfatterne viser studier at negative holdninger og stigmatisering overfor rusavhengige er betydelig mer utbredt enn ved andre helseutfordringer. Det argumenteres videre at stigmatisering og negative holdninger til spesielt denne gruppen stort sett er akseptert både kulturelt og ellers i samfunnet.

Forfatterne har den oppfatningen at aksepten blant annet kommer fra en historisk holdning om at rusavhengighet er knyttet til lav moral og viljestyrke, i tillegg til en slags frykt for at mindre stigmatisering ved rusmiddelbruk vil føre til at flere unge vil komme til og ruse seg. Det påpekes for øvrig at en slik oppfatning ikke bunner i noen empiriske bevis. Studien argumenterer også for at lovene som kriminaliserer rusavhengige er et godt eksempel på at samfunnet fortsatt aksepterer denne stigmatiseringen, og at dette beviser stigmatisering på et strukturelt nivå (Livingston et al, 2012).

2.2.2 «Tilpasning eller tilbaketrekning? - Tilhørighetsstrategier blant unge voksne med rus- og psykiske helseproblemer.»

Denne artikkelen tar for seg dybdeintervju med syv unge voksne med ROP-problemer. Hensikten med studien er å få økt kunnskap om hvilke erfaringer unge voksne med rus- og psykiske helseplager har med tilhørighet, og hvilke forhold de mener fremmer eller hindrer tilhørighet. Til tross for at studien i all hovedsak peker på forhold rettet mot unge voksne spesielt, er det like så vel forskning som kan kobles sammen med rusavhengige og rusavhengighet generelt.

Forfatterne peker på at personer med rus- og/eller psykiske helseplager lever i krevende livssituasjoner, og ofte har erfaringer med utenforskap i tillegg til mangel på følelse av tilhørighet. Forskningsartikkelen tar for seg to former for tilhørighet, og bruker betegnelsen «psykologisk tilhørighet» som studiens utgangspunkt. De forklarer begrepet som et grunnleggende behov i mennesker, og karakteriserer det ved hjelp av to definerende attributter. Den ene egenskapen handler om en følelse av å bli verdsatt, være nødvendig, og respektert av blant annet andre mennesker, grupper, og miljøer. Den andre egenskapen handler om å passe inn på de samme områdene gjennom felles eller komplementære egenskaper. Studien opplyser om tilhørighet til samfunnet som et viktig tema for personer med rus- og psykiske helseproblemer, fordi de inngår i en gruppe som blir ansett og «stå utenfor» viktige samfunnsområder, slik som utdanning og jobb.

Videre kobles denne formen for psykologisk tilhørighet opp mot «sosial tilhørighet», som dreier seg om opplevelsen av å bli møtt av andre mennesker, og hvor vidt personer identifiserer seg, eller ikke identifiserer seg med andre. Identitet spiller en viktig rolle i artikkelen, der det særlig spekuleres i Goffmans teori om internalisering av opplevd stigma. Det vil si hvor vidt stigmaet blir en del av identiteten, som igjen vil virke inn på hvem personen identifiserer seg med (Semb, Borg, & Ness, 2016).

2.2.3 «What can we learn from the portuguese decriminalization of illicit drugs?»

Hughes og Stevens (2010) undersøker avkriminaliseringen av bruk og besittelse av ulovlige rusmidler i Portugal, og hva dette medførte. Forfatterne påstår debatten om avkriminalisering sjeldent er gjenstand for bevisbasert analyse, og bruker derfor erfaringer fra Portugal som bakgrunn for forskningen av effekten ved avkriminalisering.

Med utgangspunkt i intervjuer av 13 politikere, byråkrater og ikke-statlige talsmenn gjennomgår forfatterne en kritisk analyse av strafferettslige konsekvenser og helseeffekter av avkriminaliseringen, satt opp mot tendenser i nabolandene Spania og Italia. Forfatterne påpeker at der mange antok lovendringen ville føre til store økninger i narkotikabruk, fastslår resultatene at den portugisiske avkriminaliseringen førte til reduksjon i problematisk bruk av rusmidler, narkotikarelaterte skader og strafferettslige forhold. Studien understreker at forskningen av effektene ved en avkriminalisering krever studie av reformen over tid, men også et etisk standpunkt på hvordan staten skal reagere på bruk av rusmidler. For en best mulig gjennomføring av en liknende reform som i Portugal modellen vil det være stort behov for en solid infrastruktur og godt samarbeid mellom strafferetts- og helsesystemene.

Forfatterne peker på flere fordeler ved avkriminaliseringen i Portugal. Hovedsakelig argumenteres det for økt mulighet til integrering av rusavhengige, og til å løse årsaker og skader ved bruk av rusmidler.

2.3 Teori

Teoridelen presenterer oppgavens teoretiske fundament for det som drøftes videre i kapittel tre. Som utgangspunkt var det ønskelig å skrive en oppgave om avkriminalisering og dens mulige effekt på holdninger til tungt rusavhengige. Innen faglitteratur har oppgaven tatt for seg en gjennomgang av studiets pensumlitteratur, i tillegg til en systematisk gjennomgang av relevant faglitteratur om de sentrale temaene på ulike bibliotek. Delen omtaler temaer som holdninger, stigmatisering, marginalisering, og den foreslåtte rusreformen. Herunder inkluderes i tillegg teori om holdningsendring, og systemene mikrosystem, eksosystem og makrosystem i Bronfenbrenners økologiske modell.

2.3.1 Holdninger og stigmatisering

Begrepet «holdning» er i følge Håkonsen «*en spesiell tilbøyelighet til å reagere på en bestemt måte overfor andre mennesker, ting, eller hendelser*» (Håkonsen, 2014, s. 185). Å ha en holdning til noe betyr å ta et standpunkt. Hvilke holdninger man har ovenfor ulike fenomen, hendelser eller objekter er i hovedsak en vurdering man foretar seg på det indre plan, og som i utgangspunktet er noe vi ikke kan observere. Begrepet anvendes som en tolkning på ytringer og handlinger i ulike situasjoner (Raaheim, 2019). Holdninger kan hva det angår være rettet mot nesten hva som helst, som fra helt trivielle- til mer substansielle anliggende. Raaheim forklarer at for å tilegne seg en holdning forutsettes det at man forholder seg til en hendelse, et fenomen eller et objekt på en evaluerende måte. Akkurat dette gjør mennesker i et samfunn hele tiden, der det å reagere med likegyldighet, på samme måte som å reagere med sterk aggresjon, er å anse som en holdning. De ulike faktorene som påvirker hvordan vi forholder oss til noe er gjennom media, nærmiljø, og egne observasjoner og erfaringer (Fekjær, 2016). Ettersom rusomsorg og ruspolitikk stort sett ikke er noe folk har et direkte forhold til, kan en forklaring for meningene rundt disse temaene ligge i informasjonen man får fra mediekanalene. Med måten man møter disse temaene på vil man kunne utvikle en tendens som forteller noe om hvordan man vil møte de samme temaene i fremtiden (Raaheim, 2019).

I følge Håkonsen (2014) finnes det i hovedsak to tilnærminger til hvordan begrepet defineres, der den mest brukte måten å forklare en holdning på er gjennom det som kalles *trekomponentmodellen*. Denne modellen tar for seg holdning som en kombinasjon av tre ulike deler; *den tankemessige*, *den følelsesmessige*, og *den atferdsmessige* delen. Den tankemessige delen består av de tanker og synspunkter vi gjør oss opp rundt ulike tema. Den følelsesmessige delen består av de positive eller negative følelsene som utløses i møte med noe. Den atferdsmessige delen består av det vi sier eller gjør, der holdningene kommer til uttrykk gjennom handling (Håkonsen, 2014; Raaheim, 2019). Som en illustrasjon kan vi se på Nilsens holdninger til rusavhengige. Hun har gjort seg opp et standpunkt om at rusavhengige er farlige og kriminelle. Dette kan komme til uttrykk gjennom en kraftig emosjonell reaksjon i samtaler eller debatter som omhandler ruspolitikk og rusomsorg. Denne følelsesmessige komponenten kan vi få kjennskap til gjennom det hun sier at hun mener. Videre kan dette henspille seg i det hun foretar seg, som for eksempel å skrive leserinnlegg eller delta i debatter om avkriminalisering av rusmidler (Raaheim, 2019).

Den andre tilnærmingen til begrepet er det som kalles *endimensjonal tilnærming*. At den blir betegnet som endimensjonal handler om at man kun fokuserer på den følelsesmessige holdningskomponenten. I følge Raaheim (2019) går denne definisjonen ut på at det ikke nødvendigvis finnes en overensstemmelse over måten mennesker tenker, føler og handler på. I noen situasjoner kan vi for eksempel oppføre oss på tvers av det vi ellers har gitt uttrykk for at vi mener om en sak. Denne formen for konformitet forklares i sosialpsykologien gjennom det som kalles «the bandwagon effect». Noen ganger undertrykker vi det vi selv mener og føler om noe for å unngå sosial fordømmelse, fordi vi ikke ønsker å skille oss ut, eller på grunn av redsel for utestenging av en gruppe (Raaheim, 2019). Håkonsen (2014) legger til at konformitet i enkelte tilfeller forekommer for og ikke fremstå som avvikende.

2.3.2 Positive og negative holdninger

Holdningene våre er i større eller mindre grad tufta på verdiene våre (Håkonsen, 2014). Innenfor sosialt arbeids yrkesetiske verdigrunnlag finner man relevante eksempler på positive holdninger. Profesjonsutøvelsen er basert på humanetiske og demokratiske verdier, der prinsipper om sosial rettferdighet, respekt for mangfold, og kollektivt ansvar er blant de sentrale (Fellesorganisasjonen, 2017). Slike positive holdninger kommer til i den følelsesmessige reaksjonen, ved at følelser som sympati eller respekt utløses (Håkonsen, 2014).

Negative holdninger knytta til en person eller et emne kommer også til uttrykk i den følelsesmessige reaksjonen. Slike følelsesreaksjoner kan være avsky, frykt, forakt eller å mislike noe. I følge Håkonsen (2014) er fordommer et eksempel på negative holdninger. Slike følelsesmessige fordommer kommer før man egentlig har satt seg ordentlig inn i saken, og kan av den grunn være vanskelig å endre med saklig argumentasjon (Raaheim, 2019, s. 224). Fordommer er tett knyttet opp mot begrepet *stigma*. Ettersom dette begrepet er mest brukte innen fag- og forskningslitteratur er det også det som brukes i denne oppgaven.

2.3.3 Stigma

Erving Goffman er fremdeles en av de fremste teoretikerne når det gjelder begrepet stigma. Han beskriver begrepet som et sosialt fenomen som gjennom en kategoriseringsprosess lager

et skille mellom «de normale» og de stigmatiserte. Gjennom denne sosiale kategoriseringsprosessen vil et individ, eller en gruppe mennesker, som viser egenskaper eller atferd som viker fra det kulturelt aksepterte bli diskvalifisert fra full sosial aksept (Goffman, 2009). Satt i kontekst vil en rusavhengig i Goffmans forstand bli møtt av «de normale» med differensiering og kategorisering som sådan tilegner en stereotypisk forståelse av personens egenskaper og personlig karakteristikk.

Forfatteren (2009) forklarer at stigmatiserte mennesker med slike forutinntatte karakteristikk ekskluderes fra alminnelig respekt fra resten av samfunnet. Når mennesker blir diskvalifisert fra alminnelig respekt, vil det på samme måte kunne bety at de blir ansett som avvikere fra samfunnet. Et avvik fra normalen vil ofte bli oppfattet som noe utrygt og til en viss grad fremmed, noe som gjør at en vurdering av hvorfor personen skiller seg ut ofte vil falle i negativ retning. Får man dermed sagt øye på en person som ruser seg på åpen gate, vil konklusjonen ofte kunne falle på at denne personen sannsynligvis er farlig. Slike fordommer i stigmatiseringsprosessen bygger ikke nødvendigvis på en nyansert kjennskap til personene, men heller det Goffman (2009) kaller en intuitiv eller automatisert aggresjon med negative oppfattelser. Med denne bakgrunnen kan man argumentere for at forutinntattheten er et bilde på negative holdninger.

Videre må det trekkes frem at problemene, i følge Goffman, oppstår i interaksjonen mellom de «normale» og de «stigmatiserte». Når en person stadig får høre at han eller hun ikke er innafor hva som er normalt, vil dette kunne føre til at man selv får en større bevissthet rundt forskjellene, og dernest en tro på at man er annerledes enn andre. Faren ved dette vil også kunne være at personen blir sittende fast i en avviksrolle, og derunder handle eller oppføre seg slik som «forventet» (Raaheim, 2019). Stigmatisering har en avgjørende effekt på personens selvopplevelse, sin mulighet for å håndtere sin livssituasjon, og også sitt sosiale nettverk (Goffman, 2009).

2.3.4 Holdningsendring

Som diskutert tidligere læres holdninger gjennom en lang læringsprosess som involverer affektive, kognitive og atferdsmessige prosesser. Som oftest læres og etableres holdninger

gjennom et samspill av disse prosessene, men kan også utelukkende dannes på basis av en av dem (Raaheim, 2019). Hvilke av de tre komponentene, tankemessige, følelsesmessige eller atferdsmessige, som ligger til grunn for en holdning, og styrkeforholdet mellom dem, kan ha viktige implikasjoner for hvor lett eller vanskelig det er å få til en holdningsendring (Raaheim, 2019). Mange grunnleggende holdninger og meninger tilegnes i de aller første leveårene og er dermed sterkt preget av de holdninger og meninger holdt av den første gruppen vi blir medlem av – familien. Familien og dens tilbakemeldinger på vår atferd er i spesielt stor grad avgjørende for hvilken holdning vi får til oss selv, våre evner og muligheter, som igjen vil ha betydning for hvilke holdninger vi ellers tilegner oss (Raaheim, 2019, s. 166).

Eksempelvis kan man trekke frem at den følelsesmessige komponenten i holdninger ofte er et resultat av læring via klassisk betinging. Holdninger rundt ulike emner etablert ut ifra klassisk betinging er ofte vanskelig å endre (Håkonsen, 2014). Et eksempel på dette kan være en person som har en negativ holdning mot rusavhengige etter å ha opplevd mye traumatisk i oppveksten fordi en av foreldrene var rusavhengig. De traumatiske opplevelsene knyttet til rus vil mest sannsynlig danne en holdning som sitter dypt og er vanskeligere å endre.

Endring av slike holdninger er ikke bare vanskelig fordi de er dyptliggende, men også fordi de gir oss en trygghet i vår personlighet og identitet (Raaheim, 2019, s. 177). Ved å avvike fra hvordan vi oppfatter oss selv, eller hvordan vi tror andre oppfatter oss, kan det føre til et truet selvbilde. I følge Raaheim sin forklaring på kognitiv dissonansteori vil holdninger være vanskelige å endre fordi vi alltid vil forsøke å beskytte vårt eget selvbilde, og av den grunn rettferdiggjøre handlingene våre (Raaheim, 2019, ss. 203-205). I følge kognitiv dissonansteori håndterer vi holdninger enten ved å endre dem, tillegge konsonante elementer, eller ved å pynte på atferden. Raaheim fremlegger videre en teori om holdningsendring av Daryl Bem. I følge Bem vil egen atferd som samsvarer med en holdning man allerede har, styrke holdningen (Raaheim, 2019, s. 206). Dersom en person for eksempel uttrykker at hun mener rusavhengige er farlige, vil dette styrke holdningen hun har til rusavhengige. Igjen kan det argumenteres for at dette henger sammen med selvbilde og identitet, i samsvar med frykt for å miste ansikt. En måte å danne eller endre holdninger på vil i følge Bem være i tråd med måten vi oppfatter handlingene våre på.

En annen måte å forstå holdningsendring på er gjennom det som kalles «reception-yielding»-modell. Det forklares av Raaheim som en forståelse av at holdninger endres gjennom tre stadier; oppmerksomhet, forståelse, og akseptering. I dette ligger det at budskapet først og fremst må få oppmerksomhet til noe som avviker fra deres mening. Deretter må budskapet bli forstått, noe som avhenger av at mottakeren forstår språket og formidlingen. Siste steg i teorien for å kunne oppnå holdningsendring handler om akseptering av budskapet, og derunder hvor vidt senderen er å betrakte som troverdig. Teorien tilsier at en endring i holdning vil kunne skje dersom alle stadiene i modellen blir møtt (Raaheim, 2019, s. 215).

Holdningene våre har både en identitetsfunksjon og en sosial funksjon. De er en viktig del av vår personlighet og selvoppfatning, og de er med på å definere hvem vi er (Raaheim, 2019). Vi mennesker har et stort behov for å føle en sosial tilhørighet til de gruppene vi identifiserer oss med, og holdninger spiller dermed en viktig rolle i å plassere oss sosialt. Holdningene våre får på den måten en motiverende funksjon og fungerer som et slags sosialt pass, der innpass i de gruppene vi identifiserer oss med gjør at vi ikke føler oss alene om hva vi mener. Videre vil dette gjøre holdningene vanskelig å endre, fordi vi allerede vil føle på den sosiale støtten og tryggheten vi trenger.

2.3.5 Marginalisering

Ordet "marginalisering" stammer fra det latinske ordet margo, marginis som betyr kant, grense eller front (Pedersen, 1996) og brukes til å beskrive det å gjøre eller å bli marginal, altså mindre viktig (Nordbø, 2018). Slik definisjonen av ordet tilsier, er marginalisering både en prosess og en tilstand. Pedersen (1996) omtaler det å være marginalisert som å være sosialt i ytterkant, en tilstand Øia (2013) beskriver som å være utenfor samfunnets hovedsakelige produktive aktivitet og/eller reproduktive aktivitet. Marginalisering som prosess handler om en utvikling hvor enkeltindivider eller grupper blir støttet ut eller beveger seg ut mot samfunnets ytterkanter (Øia, 2013). Når rusavhengige blir kriminalisert for sine handlinger eller beveger seg mot samfunnets ytterkanter ved å vike fra sosiale normer og lover, kan man snakke om at en marginaliseringsprosess har funnet sted.

2.3.6 Den økologiske modellen

Gulbrandsen (2019) beskriver Urie Bronfenbrenner sin økologiske modell som en kjent referansemodell innen utviklingspsykologien (2019). Modellen er en systemisk modell satt sammen av fem delsystemer; mikrosystemet, mesosystemet, eksosystemet, makrosystemet, og tidssystemet. At det er en systemisk modell betyr at alle delsystemene er gjensidig avhengige av hverandre og virker sammen i gjensidig konstituerende bevegelser. Når en del av systemet settes i bevegelse vil dette skape bevegelse i resten av systemet, som igjen vil ha påvirkning på bevegelsens utgangspunkt (Gulbrandsen, 2019). Den økologiske modellen kjennetegner dermed en studie av og læren om hvordan mennesker utvikles og sosialiseres i et dynamisk vekselspill med ulike deler av miljøet (Bunkholdt, 2002, ss. 86-87). Gulbrandsen refererer til Bronfenbrenners tre kjennetegn ved modellen og forklarer at den utviklende personen ikke betraktes som passiv mottaker i et konstant miljø, men som beveger seg inn i miljøer og endrer dem. Det andre kjennetegnet er at personer og miljøene de lever i opplever gjensidig utveksling og innflytelse seg imellom. Det tredje kjennetegnet er at relevante miljøer for personers utvikling ikke er begrenset til de man aktivt deltar i. Innflytelse skjer også i forbindelsen mellom flere miljøer, og fra større miljø.

Mikrosystemet i Bronfenbrenners modell er av teoretikerens egen definisjon «et mønster av aktiviteter, sosiale roller og mellommenneskelige relasjoner» (Gulbrandsen, 2019, s. 54). Dette mønsteret utgjør byggesteinene i et mikrosystem, og skjer i en bestemt setting innenfor et bestemt miljø. Et miljø i mikrosystemet menes stort sett som en sosial sammenheng der menneskene har direkte kontakt med hverandre, og der fysiske, sosiale og symbolske trekk ved miljøet former deltakerne. Bronfenbrenners begrepsavklaring av eksosystemet består av elementer i omgivelsene som påvirker et individ, men som ikke står i direkte kontakt med personen. Her er det snakk om andre miljøer og institusjoner i personens omgivelser hvor det skjer ting av betydning for vedkommendes liv og utvikling. Eksempler på slike påvirkningskanaler kan være venner av familie, mediekkanaler, eller lovparagrafer. Systemplanet makrosystem referer til de likhetene man finner på mikro- og mesosystem på kultur- eller subkulturnivå. Det vil si de samme overenstemmelsene, bare på et høyere plan. Holdningene og verdiene i ulike kultur- og subkulturer gjennomsyrrer og vanner de andre systemenes prosesser med gjensidige forventninger, selvfølgeliggjorte væremåter og praksisformer. Det innebærer en felles forståelse av samfunn og kultur blant medlemmene i miljøet, som ofte gjenspeiler seg i verdier, normer og ideologier (Gulbrandsen, 2019).

3.0 Drøfting

Oppgavens drøftingsdel tar hovedsakelig for seg tidligere avklart teori, og funn i forskningsartikler og andre kunnskapsbidrag. Denne kunnskapen har blitt bearbeidet og satt i sammenheng med Bronfenbrenners økologiske modell i forsøk på å besvare hvordan den foreslåtte rusreformen kan ha en innvirkning på holdninger til rusavhengige. Hver del i drøftingskapittelet tar for seg hvert sitt system blant delsystemene mikro-, ekso- og makrosystem. Den økologiske modellens delsystemer har vært hensiktsmessige i drøftingen av oppgavens formål på den måten at temaet blir systematisert og strukturert. Det har også ført til en mer oversiktlig redegjørelse for problemstillingen. På den andre siden viser det seg at holdningsendring i kun et av systemene ikke er mulig uten påvirkning fra de andre, noe som gjør det vanskelig å kun ta for seg et av delsystemene uten å se den større sammenhengen.

3.1 Holdningsendring i mikrosystem

Slik oppgaven belyser, søker mennesker omgang med andre av samme oppfatning som oss selv, med tilnærmet samme verdier og holdninger. Dette gjør holdningsendring hos individet og på mikronivå særlig vanskelig, fordi gruppene tilsier at vi ikke er alene om å ha disse meningene og holdningene, samtidig som miljøene i mikrosystemet både gjenspeiler og skaper vårt eget selvbilde. Det vil dessuten være lett å børste av seg angrep på holdningene sine. Dels fordi man allerede føler støtte fra sitt miljø, og dels fordi angrepene mest sannsynlig kommer fra en gruppe vi ikke identifiserer oss med, ei heller vil identifisere oss med.

Semb et al (2016) forklarer at tilhørighet er et grunnleggende behov hos mennesker. Av den grunn kan det argumenteres for at det ikke vil føles nødvendig å utvikle holdningene våre dersom vi kjenner oss trygge i vårt miljø. Finner man seg selv i en situasjon blant venner eller familie hvor holdningene våre til disse tungtveiende temaene, ruspolitikk og rusomsorg, blir utfordret kan det virke som man har spesielt to valgmuligheter. Den ene vil være å ta avstand fra personen bak uttalelsene fordi hun tyder på å tilhøre en gruppe med meninger man ikke ønsker å bli assosiert med. Med tanke på at mennesker i mikrosystemet står hverandre nokså nært vil trolig en slik handling ofte føles i overkant drastisk. En annen valgmulighet vil tenkes

å være rettferdiggjørelse av avgjørelsen med å omgås denne personen, slik at selvbildet opprettholdes. I slike nære relasjoner som med familiemedlemmer er det ikke stort vanskelig å rettferdiggjøre samværet, men også sosial tilhørighet er en viktig faktor. Skulle ikke den sosiale tilhørigheten og tryggheten i miljøet veie tungt nok, kan det tenkes at terskelen for å ta avstand vil være betraktelig mye lavere. Tatt i betraktning kan det argumenteres for at endringer i holdninger på individnivå skjer dersom man av ulike grunner utfordres til å bevege seg ut av det trygge miljøet, eller søker tilhørighet i andre miljø.

Kobles dette opp mot rusavhengige, kan vi som samfunn stille spørsmål ved hvor vidt denne sosiale tilhørigheten vi selv ønsker også når frem til dem som er antatt å trenge den mest. Med støtte fra Goffman (2009) og Semb et al (2016) er det ikke ukjent at folk med rusavhengighet stort sett står utenfor sosial tilhørighet. Av den grunn er det heller ikke utenkelig at flere innenfor denne gruppen opplever internalisert stigma og fare for å bli værende i en avvikerrolle. Likevel legges det frem i argumentasjonen mot avkriminalisering at det i løpet av de ti siste årene har vist seg å være en reduksjon i narkotikabruk, og at dagens reaksjonsformer på narkotikabruk har gitt gode resultater (Bendixen, 2015). Først og fremst bemerkes bruken av «gode resultater». Reduksjon i narkotikabruk er vel og bra, men her må det vurderes om uttalelsen i høyest grad legger vekt på den strafferettslige tolkningen over den rusavhengiges helse. Med en frykt for at rusreformen vil kunne øke bruken av narkotika blant barn og unge er det forståelig at slike argumenter legges frem. På den andre siden kan det reises spørsmål ved om slike begrunnelser for argumentasjon i første omgang er en måte å fraskrive seg ansvar for innføring av det regjeringen kaller en mer human ruspolitikk. Livingston et al (2012) trekker også frem et svært sentralt motargument for avkriminalisering av rusmiddelbruk, som tilsier at å fjerne stigmatiseringen av rusbruk vil føre til økt bruk hos unge mennesker. Der det ikke ligger empirisk forskning til grunn for et slikt motargument kan det hevdes å fortelle om en holdning så dyptliggende at den vil være svært vanskelig å endre. Slike negative holdninger forklarer Livingston (2012) at bunner i dårlig kunnskap og kompetanse om rusavhengige. Med tanke på at rusomsorg og ruspolitikk stort sett ikke er noe folk flest har et direkte forhold til, oppstår meninger om temaene ofte rundt informasjonen som mottas fra media, eller historier fra andre, ofte i eksosystemet. For å kunne foreta seg en holdningsendring og på samme tid å redusere stigma mot rusavhengige hevder dermed Livingston at det kreves spredning av positive historier om rusavhengige. Sett i lys av faglig teori vil derimot ikke formidling av historier være nok til å endre holdning dersom det ikke

påvirker følelsen av sosial tilhørighet eller identitet. Ved formidling av historier gjennom leserinnlegg eller kommentarfelt på facebook vil ikke nødvendigvis de engasjerte formidlerne identifisere seg eller føle på tilhørighet hos dem det argumenteres med. I slike tilfeller kan det undres over hvor vidt holdningene heller vil få en styrkende effekt, slik at selvbildet blir opprettholdt. På den andre siden er det viktig med engasjement og meningsformidling i debatt og kommentarfelt. I følge Bronfenbrenner er det nettopp i dette samspillet mellom ulike miljø at mennesker utvikles. En annen viktig faktor er at formidling av historier i kommentarfelt vil belyse og sette ulike temaer på dagsordenen, i tillegg til å opplyse fagfolk som det som engasjerer store deler av befolkningen. På den måten kan det angivelig bety at endringer av holdninger til rusavhengige er uunngåelig, fordi mennesker er i et kontant dynamisk samspill av utvikling, og forslaget om rusreform allerede er på banen.

Slik vi har sett virker delsystemene i den økologiske modellen sammen i dynamiske, konstituerende bevegelser, der alle delene er gjensidig avhengig av hverandre. Å skulle forsøke å foreta holdningsendring utelukkende i mikrosystem er dermed noe man bastant nok kan kalle en umulig oppgave, nettopp fordi det reiser spørsmål om hvor holdningene først oppstår. Et liknende «høna eller egget»-dilemma. Likevel kan man si det er forskjell på påvirkningskraften vi kjenner fra ulike hold. Mange av menneskers grunnleggende meninger og holdninger tilegnes i de første leveårene, og er dermed spesielt preget av familien. Holdninger til mer dyptliggende saker, slik som ruspolitikk, er derimot noe som ikke nødvendigvis kun har opphav i familien (Fekjær, 2016).

3.2 Holdningsendring i eksosystem

Som nevnt argumenterer Livingston et al (2012) for at redusering av stigma, og dermed negative holdninger rettet mot rusbruk og rusavhengige må skje gjennom økt kunnskap og kompetanse. For å tilegne seg ny og nyansert kunnskap rundt rusavhengighet må vi derfor muligens søke oss ut av, eller omgås andre enn, de trygge gruppene med delte meninger og holdninger som vi finner i mikrosystemet. Slike plattformer finnes i følge Bronfenbrenners modell i miljøene rundt oss, som vi ikke er i direkte kontakt med. Dersom det som følge av rusreformen skjer en endring i holdning eller verdigrunnlag i utdanningsprogrammet på politihøgskolen kan det angivelig kunne virke inn og forme studentens verdier og holdninger. Blant annet fordi holdningene våre i følge Raaheim (2019) har en motiverende funksjon til sosial innpass hos grupper, men også fordi det forteller oss noe om de kulturelle verdiene i samfunnet. Det vil dermed ha sagt også spille en rolle hvilke grupper man selv ønsker innpass hos, men det kan tenkes at man over en periode vil tilpasse seg holdningene og meningene til de miljøene man omgås i. Gjennom utdanningsprogrammer vil budskap i tillegg bli formidlet av respekterte og troverdige fagfolk, noe som trolig vil øke sannsynligheten for at budskapet blir forstått og akseptert. En av Rusreformutvalgets flere argumenter for rusreformen er å føre en mer human ruspolitikk (Helse- og omsorgsdepartementet, 2021). At det i dag reises et lovforslag på bakgrunn av at rusproblematikk først og fremst er en helseutfordring kan tyde på at samfunnet har tilegnet seg økt kunnskap om rusavhengighet. Hadde vi ikke lært at problematikken handler om helse, og ikke lav moral, ville nok ikke følelsen av å skulle reagere på slike forhold på en mer human måte kommet opp i utgangspunktet.

Med tanke på at alle systemene i den økologiske modellen sies og unntaksløst virke inn på hverandre, kan det argumenteres for at rusreformens fokus på rusavhengighet som et helsemessig anliggende uten tvil vil være en endring med videre innvirkning på alle delsystemene. Regjeringen påpeker at straff per i dag er samfunnets sterkeste virkemiddel for å motvirke og fordømme uønskede handlinger. Dersom rettsvesenet slutter å reagere på rusmiddelbruk med bruk av straff, men heller tilby helsehjelp og oppfølging, kan det tenkes at den alminnelige nordmann også over tid vil endre synspunktet sitt på rusavhengighet. Det kan sies klart at folk flest er lovlydige nok til å ville ta avstand fra kriminelle handlinger, noe som kan argumenteres for å gjøre kriminaliseringen effektiv. På samme tid kan det tenkes at man heller ikke ønsker å bli inkludert i det sykdomsbildet avkriminaliseringen vil kunne føre til. Med mangel på empirisk forskning på sammenhengen mellom økt bruk av narkotiske stoffer

og avkriminalisering, kan det derfor bastant nok sies at det vil være mer hensiktsmessig med en forflytning i reaksjoner fra straff til hjelp. Enkelt nok fordi ingen heller ønsker å være syke og svake, men de som faller innenfor denne gruppa eller opplever rusproblematikk vil ha økt sannsynlighet for å be om hjelp. Det kan også tenkes at ungdommer vil vike vekk fra dette sykdomsbildet, fordi rusavhengige heller vil anses som en svak gruppe som trenger helsehjelp. Når bekymring omkring barn og unges manglende evne til å se konsekvensene av rusmiddelbruk, kan man snakke om en undervurdering av deres evne til å ta gode avgjørelser. Ved avkriminalisering og et endret syn på rusavhengighet som del av et sykdomsbilde vil ungdommer trolig heller ikke tenke at det er kult å være syk. Dersom det som følge av en rusreform, mot formodning, skulle føre til en økning av barn og unge som vil debutere med rusmidler vil de etter alt å bedømme i hvert fall ha større sjanse for å tørre å stå frem med problemet sitt. I henhold til erfaringer fra Portugal vil de sannsynligvis også oppleve større tillit til politi og rettsvesen (Hughes & Stevens, 2010). Dette kan kanskje settes i sammenlikning med den økende aksepten og normaliseringen av psykisk uhelse og angstlidelse.

Som nevnt tidligere er ikke rusproblematikk noe folk flest har et direkte forhold til. De fleste holdninger retta mot ruspolitiske anliggende er dermed et produkt av informasjonen vi får fra mediekanalene, eller delte historier fra miljøene vi omgås i. Av den grunn er det interessant å stille spørsmål ved hvordan lovforslaget om en rusreform i det hele tatt kom på dagsordenen, og man kan videre reise spørsmålet om det henger sammen med meningsformidling gjennom sosiale medier. På sosiale medier har hver enkel person muligheten til å fremstå som mer eller mindre anonym, noe som angivelig fører til at den sosiale identiteten eller tilhørigheten ikke behøver å bli truet. På samme tid får vi muligheten til å komme tettere inn på mennesker vi gjerne ser opp til, og forme oss eller utvikle oss deretter. Sosiale medier og andre mediekkanaler kan påberope seg å være hovedkilden til det meste av informasjon vi mottar i dagens samfunn. Hører vi dermed historier om en syk person som har klart å bli frisk er dette å anse som en solskinnshistorie med evne til å vekke positive tanker og følelser vedrørende personen det gjelder, i tillegg til håp om personens mulighet for å overvinne sykdommen. I følge Livingston et al (2012) er dette den mest effektive metoden for å bekjempe stigma retta mot rusavhengige, men det kan kanskje tenkes at veien dit blir kortere dersom den rusavhengige føler på støtte og anerkjennelse fra, og tilhørighet hos, resten av samfunnet.

Et av argumentene som trekkes frem for hvorfor en avkriminalisering ikke bør bli vedtatt er frykten for at reduisering av stigma vil føre til økt bruk blant ungdommer (Livingston, et al, 2012). En slik form for fryktbasert, men empirisk upresis, argumentasjon kan tenkes å ha opphav i de lovene som kriminaliserer bruken. Livingston trekker frem et godt poeng i sitt synspunkt om at lovene som kriminaliserer bruk av rusmidler er et tydelig eksempel på at samfunnet aksepterer stigmatiseringen av rusavhengige. Med tanke på at disse lovene og reglene som styrer samfunnet også bidrar i å forme holdningene og verdiene våre, kan det tenkes at rusreformen vil kunne bidra til å redusere aksepten rundt stigmatisering og sosial utstøting.

3.3 Holdningsendring i makrosystem

Det kan sies at overliggende verdier og holdninger på kultur- og subkulturnivå i stor grad former og styrer samfunnet. Disse verdiene og holdningene er de som gjør oss til oss, som vi liker, og som vi stort sett er stolte over. På den ene siden kan det argumenteres for at endring i holdninger blant samfunnsmedlemmer først skjer blant subkulturene i makrosystemet, der disse endringene videre kan gjennomsyres i de andre delsystemene hvert enkelt individ deltar i. Dette kan tenkes på bakgrunn av det Semb et al (2016) forklarer om sosial tilhørighet. I tillegg til hvilken tilbøyelighet og motivasjon individet har for å endre holdningene sine i sine miljø. Likevel stilles spørsmålet videre om hvor holdningene skapes, og hvorvidt, eller til hvilken grad, det er individene som gjennom informasjon fra ulike kanaler skaper de overordnede holdningene og verdiene på kultur- og subkulturnivå.

I følge Livingston (2012) viser lovene som kriminaliserer rusmiddelbrukere et godt eksempel på at samfunnet fortsatt aksepterer stigmatiseringen. Det kan angivelig funderes over hvor vidt en lovendring i eksosystemet, over tid, vil kunne overbevise et stort flertall av individene i samfunnet om en selvfølgeliggjort praksisform på makronivå som tilsier at stigmatisering av rusavhengige ikke aksepteres.

Som nevnt innledningsvis kan et lovforslag om avkriminalisering av bruk og besittelse av mindre doser til eget bruk tyde på at holdningsendring allerede er i bevegelse. Holdninger og verdier på makronivå kan av den grunn ses som resultater av strukturelle endringer over tid. Her kan tilegnelsen av pasientrettigheter til personer med ruslidelser i 2004 trekkes inn, som

tydelig viser fremgang i anerkjennelsen av rusavhengighet som et helseanliggende. Med dette som utgangspunkt kan man tørre å påstå at rusreformen vil resultere i endringer på makronivå over tid, som videre former og utvikler holdninger i mikro- og eksosystemene.

4.0 Avslutning/konklusjon

Oppgavens problemstilling tar for seg å skulle besvare på hvilken måte holdninger retta mot rusavhengige kan endres som følge av den forelagte rusreformen. Besvarelsen tar forbehold om eventuelle endringer i mikrosystem, eksosystem og makrosystem. Det komplekse og dynamiske samspillet mellom de ulike delsystemene gjør det vanskelig å ta for seg konkrete endringer i holdninger på kun ett av systemnivåene.

Oppgaven viser til at holdninger former og utvikler seg i gjensidig konstituerende bevegelser gjennom alle systemene, noe som videre gjør det vanskelig å vektlegge kun ett. Likevel er det tydelig at holdninger er tett knyttet sammen med sosial tilhørighet og identitetsfølelse. Av den grunn vil ønsket om sosial tilhørighet til resten av samfunnet til en viss grad kunne være grunn nok for å tilpasse eller endre negative holdninger som følge av en rusreform, ettersom frykten for å falle utenfor vil for mange veie tyngst. Det er likevel viktig å tilføye at reformen ikke vil fungere som en rask eller total løsning for holdningsendring, men at den over tid vil kunne medføre visse endringer i holdninger. Gjennom økt kunnskap om avhengighet, endringer av rettslige rammer i eksosystemet, og frykt for mangelfull sosial tilhørighet til resten av samfunnet vil man kunne påstå at holdninger mot rusavhengige kan endres som følge av avkriminalisering. Med tanke på at motargumentene i størst grad handler om frykt for økt bruk blant barn og ungdom, kan det tolkes som at holdningsendring mot rusavhengige allerede er i bevegelse, og at rusavhengige anses blant folk flest å være en gruppe som trenger, og fortjener, helsehjelp. Den historiske utviklingen ser ut til å ta avstand fra en restriktiv ruspolitikk, uavhengig av hvilke bestemmelser som blir gjort vedrørende rusreformen.

Bestemmelse som blir gjort etter rusreformens første behandling 3.6.2021 i tillegg vil ha en vesentlig betydning for sosialarbeidere på feltet. En forflytning fra justis- til helsesektor vil trolig føre til økt trykk og behov for sosialfaglige tilbud og tjenester, som videre øker behov for bevilgninger og kapasitet.

Avslutningsvis må subjektiviteten rundt oppgavens tema inkluderes. En utfordring har vært å stille seg nøytral til tematikken, noe som til en viss grad kommer synlig frem. Utfordringen bunner i den mangelfulle forskningen som er gjort i favør for motargumentene til rusreformen.

5.0 Litteraturliste

- Asheim, I. (1997). *Hva betyr holdninger?* Tano Aschehoug.
- Bendixen, S. (2015). *Er det så farleg, då?* Solveig Bendixen.
- Berg, B., Ellingsen, I., Levin, I., & Kleppe, L. (2015). Hva er sosialt arbeid? I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg, & L. Kleppe, *Sosialt arbeid; en grunnbok* (ss. 19-35). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bunkholdt, V. (2002). *Psykologi; En innføring for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal.
- Fekjær, H. O. (2016). *Rus*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fellesorganisasjonen. (2017). *FO*. Hentet April 20, 2021 fra FO: <https://www.fo.no/aktuelle-brosjyrer/global-definisjon-av-sosialt-arbeid-article5620-1335.html>
- FHI. (2018, September 18). *Behandling for rusmiddelproblemer – en kortfattet historisk oversikt*. Hentet fra <https://www.fhi.no/nettpub/narkotikainorge/tiltak-og-behandling/behandling-for-rusmiddelproblemer--en-kortfattet-historisk-oversikt/#rusreformen>
- Foreldreoppøpet mot narkotika. (u.d.). *Problemet med rusreformen*. Hentet fra <https://www.foreldreoppøpet.no/kunnskapsbank/artikler/problemet-med-rusreformen>
- Goffman, E. (2009). *Stigma - om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Gulbrandsen, L. M. (2019). Urie Bronfenbrenner: En økologisk utviklingsmodell. I L. M. Gulbrandsen, *Oppvekst og psykologisk utvikling; en innføring i psykologiske perspektiver* (ss. 51-72). Oslo: Universitetsforlaget.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2021). *Prop. 92 L (2020–2021)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-92-l-20202021/id2835248/?ch=11>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2021, Februar 19). Endringer i helse- og omsorgstjenesteloven og straffeloven m.m. (rusreform - opphevelse av straffansvar m.m.) (Prop. 92-L (2020-2021)). Oslo: Departementet, Norge.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2021, Februar 19). *regjeringen.no*. Hentet April 13, 2021 fra [regjeringen.no: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-92-l-20202021/id2835248/](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-92-l-20202021/id2835248/)
- Hughes, C. E., & Stevens, A. (2010, Juli 21). What can we learn from the portuguese decriminalization of illicit drugs? *British Journal of Criminology*, ss. 999-1022.
- Hughes, C. E., & Stevens, A. (2010, Juli 21). What can we learn from the portuguese decriminalization of illicit drugs? *British journal of criminology*, ss. 999-1022.
- Håkonsen, K. M. (2014). *Psykologi og psykiske lidelser*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Karlsen, R. (2016). *Nykter -Om avhengighet og recovery*. Oslo: Kolofon.

- Legemiddeloven. (1992). *Lov om legemidler m.v. (legemiddeloven) (LOV-1992-12-04-132)*. Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-132/KAPITTEL_11#%C2%A731
- Livingston, J. D., Fang, M., Amari, E., & Milne, T. (2012, Januar). The effectiveness of interventions for reducing stigma related to substance use disorders: A systematic review. *Addiction*.
- Lund, I., Bretteville-Jensen, A., Skretting, A., Rise, J., Nordlund, S., & Amundsen, E. J. (2010). *Hva er misbruk og avhengighet? Betegnelser, begreper og omfang*. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Nordbø, B. (2018, April 17). *Marginalisering*. Hentet April 20, 2021 fra Marginalisering: <https://snl.no/marginalisering>
- NOU 2019: 26. (2019, Desember 19). *Rusreform - fra straff til hjelp*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/dfae684e627f4df29c800352bfc4d768/nou-2019-26-rusreform---fra-straff-til-hjelp.pdf>
- Pedersen, W. (1996). Marginalitet - arbeiderklassens sårbare sønner. I T. Øia, *Ung på 90-tallet* (s. 76). Cappelen Akademisk forlag AS.
- Raaheim, A. (2019). *Sosialpsykologi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Semb, R., Borg, M., & Ness, O. (2016, September 23). Tilpasning eller tilbaketrekning? - Tilhørighetsstrategier blant unge voksne med rus- og psykiske helseproblemer. *Tidsskrift for velferdsforskning*, ss. 204-220.
- Stortinget. (2021). *Endringer i helse- og omsorgstjenesteloven og straffeloven m.m. (rusreform - opphevelse av straffansvar m.m.)*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=83557&fbclid=IwAR0fCGkFkAg7LHG9bFLa5y3wR--vuR8N1G3-N-V-b81PGvKgZ-PTjeNSA8>
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff (straffeloven) (LOV-2005-05-20-28)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28?q=strl>
- Verdens helseorganisasjon. (u.d.). *World Health Organization*. Hentet April 14, 2021 fra World Health Organization: https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/
- Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.